

METİN BOBAROĞLU

Simgesel Düşünme

DESTEK
Yayınları

DESTEK YAYINLARI: 1739
MİTOLOJİ-TASAVVUF: 1

METİN BOBAROĞLU / SİMGESEL DÜŞÜNME

Her hakkı saklıdır. Bu eserin aynen ya da özet olarak hiçbir bölümü, yayınevinin yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

İmtiyaz Sahibi: Destek Yapım Prodüksiyon Dış Tic. A.Ş.
Genel Yayın Yönetmeni: Ertürk Akşun
Yayın Koordinatörü: Özlem Esmergül
Üretim Koordinatörü: Semran Karaçayır
Editör: Özlem Küskü
Son Okuma: Devrim Yalkut
Kapak Tasarımı: Şeyma Bobaroğlu
Sayfa Düzeni: Cansu Poroy
Sosyal Medya-Grafik: Mesud Topal-Nursefa Üzüm Kalender-Samet Ersöz
Reklam ve Tanıtım: Selen Çavuşoğlu-Işıl Ilgıt Şimşek

Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları: 2. Baskı
Destek Yayınları: Gözden Geçirilmiş 3. Baskı: Mart 2023
Yayıncı Sertifika No. 43196

ISBN 978-625-441-887-7

© Destek Yayınları
Abdi İpekçi Caddesi No. 31/5 Nişantaşı/İstanbul
Tel. (0) 212 252 22 42
Faks: (0) 212 252 22 43
www.destekdukkani.com
info@destekyayinlari.com
facebook.com/DestekYayinevi
twitter.com/destekyayinlari
instagram.com/destekyayinlari

Deniz Ofset – Çetin Koçak
Sertifika No. 48625
Maltepe Mahallesi
Hastane Yolu Sokak No. 1/6
Zeytinburnu / İstanbul
Tel. (0) 212 613 30 06

Simgesel Düşünme
METİN BOBAROĞLU

Gerçekliğe Aşkın Bir Düşünme Biçimi

DESTEK
Yayıncılık

Yazar Hakkında

Metin Bobaroğlu, 1951 yılında Trabzon'da doğdu. İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'nden mezun oldu. Anadolu Aydınlanma Vakfı'nın kurucu üyesidir. 1996 ile 2001 yılları arasında aynı vakfın başkanlığını yürüttü. 1974'ten itibaren yaptığı toplantılara ek olarak, Anadolu Aydınlanma Vakfı'nın çeşitli kültür merkezlerinde düzenlediği halka açık felsefe toplantılarında konuşmalarını sürdürdü.

Bu toplantıların ürünü olan *Us Düşün ve Ötesi* adlı derginin yayımlanmasında öncülük etti. Bu dergide yayımlanan yazılarının bir araya getirildiği *Aydınlanma Sorunu ve Değerler* ile Kadıköy Kültür Sanat Merkezi'nde yaptığı konuşmaların kayıtlarından derlenen *Bâtınî Gelenek Hermetik ve Sanskrit Öğretiler* adlı kitapları 2002 yılında yayımlandı.

Metin Bobaroğlu, 1997-2002 yılları arasında M.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi'nde "Simge-Sanat-Felsefe" başlığı altında çeşitli kavramların tartışıldığı seminerler verdi. 2004'te Bilgi Üniversitesi'nde "Kadim Bilgelik: Gnostik Öğretiler ve Tasavvuf" başlığı altında, 2005'te ise yine aynı üniversitede "Bilimsellik ve Mistisizm" adı altında bir dizi seminer verdi.

1999 ve 2002 yılları arasında çeşitli radyolarda "Dinle Ney'den", "Bir Dilde Bin Kelâm" ve "Kuş Dili" başlıklı radyo programlarını hazırladı. 2009 yılında "Aşure" adlı 20 bölümlük sohbet programı bir televizyon kanalında yayımlandı.

Metin Bobaroğlu'nun on beş yılı aşkın bir zamana yayılan yazıları, konuşma kayıtlarından derlemeler ve kendisi ile yapılan söyleşilerden oluşan *Simgesel Düşünme* adlı kitabı 2012 yılında, *Aydınlanma Sorunu ve Değerler* adlı kitabının genişletilmiş ve gözden geçirilmiş 2. baskısı ise 2014 yılında Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları tarafından yayımlandı.

Metin Bobaroğlu, İstanbul'da her yıl şubat ayında düzenlenen "360 Dereceden Aşk" adlı kültür, sanat ve yaşam festivaline 2016-2023 yılları arasında birçok kez konuşmacı olarak katıldı. Ayrıca, Radyo Cazkolik'te yayımlanan "Jazz, Müzik ve Kadın" adlı radyo programında 2017 yılından bu yana dönem dönem "Tasavvuf ve Caz" başlıklı sohbetleriyle yer almaktadır. Halen çeşitli online platformlar ile radyo ve televizyon kanallarında felsefe çalışmaları ve konuşmalarına devam etmektedir.

3. Baskıya Önsöz

Simgesel düşünme ile ilgili çalışmalarımı, dostlarımla çeşitli sohbetlerde paylaşmıştım. Aslında bu çalışmaları bir kitapta toplamak niyetindeydim. Ancak dostların ısrarı ile konuşma kayıtları çözümlenerek basıldı. Bir kısmı yazı dili diğer bir kısmı ise konuşma diliyle basılmış oldu ve istediğim kitap formatını gerçekleştiremedim. Bu basımda ise, değerli editörüm ve dostum sayın Özlem Küskü'nün konuşma metinlerini düzyazıya dönüştürmedeki çalışmaları ve son okumada yardımını esirgemeyen dostum sayın Nurgül Demirdöven'e emekleri için teşekkür ederim. Umarım sevgili okurlarım eksiklerimizi bağışlar. Düşünmeye bir katkı olursa ne mutlu bana.

Metin Bobaroğlu

15.02.2023 / İstanbul-Beyoğlu

“Hüsnünü izhâr eder bunca sıfat,
Zâtına insanı bürhan eylemiş.
Hakk’ı istersen, yürü insana bak,
Şems-i Zât, yüzünden rahşan eylemiş.
Hakk yüzü insan yüzünden görünür,
Zâtın Rahman, şeklin insan eylemiş.”

– Niyâzî-i Mısri

İÇİNDEKİLER

Simge Kavramı ve Simgesel Düşünme /11
Anlamın Aşkınlığı Olarak Simge /33
Düşüncenin Temsilleri /41
Mitos Evreni /47
Kairos ve Khronos /55
Felsefe Taşı: Kaybolan Kelime /63
Tasavvuf Edebiyatında Ceviz Simgesi /95
Farklı Din ve Kültürlerde Oruç /103
Hac Ritüeli /107
“Varlık ve Varoluş” Üzerine /169
“Hızır-İlyas” Üzerine /183
NOTLAR /199
DİZİN /201

Simge Kavramı ve Simgesel Düşünme

İnsan birçok nitelikle yüklü karmaşık bir varlıktır. Niteliklerinin her birine bağlı olarak ele alınabilir ve tanımlanabilir. Birçok bilimsel disiplin, yöntemine ve kuramına bağlı olarak insanı ele almakta ve kendi durduğu yerden insanı incelemektedir. Bilimsel yazına (literatüre) baktığımızda, bu türden denemelerin hepsinin, sonuçta yönleme ve kuramın özeline bağlı olarak belli bir görüşü yansıttığı görülür. Bu nedenle, insan bilimleri üzerine söylenecek hiçbir söz insan kavramını tüketemez; olsa olsa ona bir katkı sağlar. Bunun anlaşılır bir nedeni vardır; öyle ki insan kendini herhangi bir nesneyi incelediği gibi inceleyemez, çünkü bilen ile bilinen aynı olunca, her bilme girişimi bir değişimle sonuçlanır. Bu nedenle, insan kendini tam olarak ele geçiremez.

Deney bilimlerinin insanla ilgili bilgisi, onun örgensel yapısıyla sınırlıdır, çünkü deney bilimleri ancak bedeni ve onun yapısını inceleyebilir. Bilim, nesnesi üzerine yöntemli bilgi elde etmeyle sınırlı olduğu için, insanın anlamını ortaya çıkaramaz. Başka bir deyişle, insan deney bilimlerinin konusu olduğunda, bir şeye, bir olguya indirgenmiş olur ki bedensel doğasının bilinmesinden başka bir şey yapılamaz. Ruhbilim yani psikoloji ise davranış, ifade ve tepkileri gözleyerek insanın gerçekle ilgili uyum sorununa çözüm arar.

Deney bilimlerinin “yöntem”i nesnesine bağlıdır ve kendi üzerine dönmez. Kendini düşünen düşünce ancak felsefenin konusudur. Bu nedenle, insanın kendine anlam vermesinin

yolu yalnızca felsefeden geçer ya da felsefi bir uğraşı gerektirir. İnsanı diğer tüm var olanlardan ayıran, düşünebilme yetisi yoluyla kendi üzerine dönerek (refleksiyon) “ben bilinci”nde olmasıdır. Başka bir deyişle, düşünmenin nesnesi düşünce olduğunda felsefe yapmak kaçınılmazdır.

Düşünmek bir soyutlama, bir simgeleştirme işlevidir. İnsan “simgeleştirme” yeti ve becerisi ile diğer varlıklardan ayrılır; bu ayırım nitel bir ayırımdır. İnsan, bu niteliğinden dolayı, başka bir varlığa indirgenemez bir biçimde özgül bir varoluştadır; bütün anlam ve ilişki dünyasını simgeler aracılığıyla kurar. Düşünmenin ve ifadenin olmazsa olmaz koşulu “dil”dir ve dil bir “simgeler dizgesi”dir. Ben bilincinin düşünce dolayımında ve eşanlamlı olarak simge dolayımında kurulması, “ben”i simgesel dizgenin özeğine (merkezine) yerleştirir. Böylece, kuran ile kurulan, simgeler aracılığıyla ayrımlı birlik içinde ve kendindedir.

Düşünme edimi yakıcı, eritici ve dönüştürücü bir ateş gibi, düşündüğü her şeyi anlamlandırarak kendine katar. Bütün bu bilme sürecinde tözsel olarak düşünme, simgede yerleşir ve simge yoluyla tüm anlamlandırma işinde kendinde kalmayı sürdürür. Başka bir deyişle, “ben”, kendini tüm edimlerinde bir bütün olarak bilir. “Ben bilinci”, düşünmenin tüm yapıp etmelere eşlik ediyor olmasıyla vardır. Toradaki “Ben, Ben Olan’dır” özdeyişi bu süreci özetler.

“Ben” sözcüğü kavram olarak saltıktır; eş deyişle birliğe getirci bir ilke olarak kavramdır. Başlangıçta bir hiçliktir; eylemler “ben”in içeriğini oluştururlar, böylece “ben” kurulur ve gerçekliğini kazanır. Bu anlamda “ben”, dilde bir simge olarak işlev görür. Simgedir, çünkü gösterimi kendisidir ve kendisi kurulumunda sürekli değişim içindedir.

“Ben” her zaman geçmiş üzerinden “şimdi”de kurulur. Bu nedenle, insan bir tarih varlığıdır; insanın olmadığı yerde tarih de

yoktur. Başka bir deyişle, doğanın tarihi yoktur. İnsan tarihin hem kurulu öznesi hem de ürünüdür. Tarih iki biçimde ortaya çıkar ve insana etkir. Birincisi somut tarih olarak bireyin tarihi, ikincisi ise insanlık tarihidir. Tarihin içeriği költürdür, insan költür içinde ve költürü yoğurarak tarihi oluşturur; siyaset tarihi, ekonomi, bilim, sanat, inanç, düşünce tarihi böylelikle ortaya çıkar. Tarih yazımı, aslında költürden yapılan soyutlamalardır; tümü költür içinde kapsanır.

Tarih bilinci ise bir farkındalıktır; bireyin tarihi olan “mikro zaman”ı, insanlığın tarihi olan “makro zaman”ın içine yerleştirme farkındalığıdır. Bireyler tarih bilinci yoluyla kendilerini aşarak topluma ve tarihe bağlanabilirler. Tarih bilinci yorum ve anlam verme ile oluşur, eğitim ve toplumsal etkilikle kazanılır. Mustafa Kemal Atatürk “*Tarih bilinci olmayan toplumlar benliklerini yitirir ve diğer toplumlara yem olurlar*” der.

Tarih bilinci hem ortak költür, ortak anlayış, ortak dil hem de uyumlu ve dengeli bir toplum oluşturmanın aracıdır. Bu nedenle, toplumları “ortak bir insanlık ölküsü” altında birleştirecek olan, tarih bilincini oluşturmadaki hünerdir. Tarih bilinci tarih öznelerini ortaya çıkarır ve tarih özneleri tarih yapımını etkiler; böylelikle toplumlar önderlerini bulurlar.

Tarih bilinci, “tarihin yasalılığının kavranması” anlamını taşır. Tarihin özneleri koşulları değerlendirirken, yorum ve anlamlandırma yaparken, tarihin yasalılığına başvurur. Yorum ve anlamlandırma, ortak edimlerimizin bizi hangi geleceğe taşıyacağını gösterir.

Tarih yalnızca politik süreçleri ele almakla anlaşılmaz; bu süreçlerin arkasındaki toplumsal, ekonomik ve költürel süreçlerin de ele alınması gerekir. Araştırma kuramı, yöntemi, değişkenlerin kurulması, araştırmacının kimliği, araştırma sürecinin dinamiklerini ortaya çıkarır.

Tarih bilincini oluşturan çaba, geçmişle rastlantısal bir biçimde ilgilenmez. Şimdinin sorunlarından kalkarak geçmişle ilgilenir ve geleceğe biçim vermeyi amaçlar. Tarih bilinci, “geçmiş” ile yorumsal, “şimdi” ile anlam verme biçiminde, “gelecek” ile ideolojik bir tasarım kurma biçiminde işlev görür.

İnsan varlığı dolayimli bir varlıktır; tüm algıladıklarını düşünce dolayımından geçirerek anlamlandırır ve eylemleriyle gerçeğe dönüştürür. “El-beyin” eytişiminde (diyalektik) karşılıklı olarak el ve beynin birbirini geliştirdiği gibi, “dil-düşünce” eytişiminde de dil ve düşünce birbirini geliştirir. Düşünmenin dinamik özeği *cogito* (kendinin bilincinde olan düşünce; düşünen ben) dil malzemesini kullanarak düşünce-leri dile döker.

Lacan “*Simgesel olmayan hiçbir şey cogito nesnesi olamaz*” der. İnsan bilincinin nesne, olay ve olgularla ilişkisinde elde ettiği algılar, “imgeler” olarak saklanır ve kullanılır. Başka bir deyişle, imgeler, gerçeklik dünyası ile bilinç arasındaki ilişkiyi sağlar. Ancak imgelerle *cogito* doğrudan ilişkide değildir; imgeler *cogito*’ya simgeler aracılığıyla bağlanır, bu yansımali bir ilişkidir. Yine *cogito*’nun psişe ile ilişkisi de simgeler aracılığıyla olanaklıdır.

Cogito’nun simgesel ilişkisi bu kadarla sınırlı değildir. Öznelerarası iletişim için dilin kullanımı da simgeseldir. Rüyaların anlamlandırılması da simgeler aracılığıyla olanaklıdır. Ketlenen istek ve arzuların bilinçdışı belleği de simgesel doğada kurulur. Bilincin kavramlarıyla *cogito*’nun ilişkisi de simgeler aracılığıy-ladır. Bu nedenlerden dolayıdır ki simgesel olmayan hiçbir şey *cogito*’nun nesnesi olamaz.

Peki insan yaşamında bu denli önemli olan simgenin kavramsal doğası nedir? Simge en geniş anlamıyla “kendinden başka bir şeyi yansıtarak ya da temsil ederek görünür kılan im” olarak tanımlanır. Bu imleme bir figür, nesne, beti, gösterge,

sözcük biçiminde olabilir. Bu nedenle, simge “toplumsal, kültürel, uzlaşımsal im” diye de tanımlanmıştır.

Türkçede *simge* diye dile getirilen bu sözcük literatüre antik Grekçeden *sembol* olarak geçmiş, Osmanlıcada *remiz* olarak adlandırılmıştır. Grekçede kullanıldığı biçimiyle *symbolein* “buluşmak, birleşmek” anlamını taşır. Sözcük giderek felsefe ve mitoloji literatürüne girmiş, kısaltılarak *symbol* diye adlandırılmış ve “birleştirici öge” olarak kavramlaştırılmıştır. Daha sonraları deney bilimleri, psikoloji, sosyoloji, teoloji, mistisizm, dilbilim ve diğer kültürel alanlarda vazgeçilmez bir kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır. Tüm insan olgularında ortak olarak kullanılan simge, her disipline göre, bağlamına ve dizgesine bağlı olarak “özgün anlam yüklemi” ile kavramlaştırılmıştır. Bu nedenle, simge dendiğinde hangi bağlamda kullanıldığı büyük önem taşır.

Öncelikle, en genelde simge hepsini kapsıyor olsa da dilbilim açısından simgeyi (*symbol*), gösterge (*sign*) ve ikondan (*icon*) ayırt etmemiz gerekir. “Gösterge” belli bir nedensellik ya da doğal bir ilişki üzerine kuruludur; sesli ya da yazılı bir biçim (gösteren) ile kavramsal bir içeriğin (gösterilen) birleşmesinden oluşan dilsel birim olarak tanımlanır. “İkon” Grekçede “imge”, “beti” anlamını taşır; *eikein* sözcüğünden türetilmiştir ve *eikein* “benzeme” demektir. İkon, gösterenle gösterilenin ortak özelliklerini taşır. Buna karşın “simge”, nedensellik ilişkisi olmayan, doğal ilişki üzerine kurulmayan im olarak tanımlanır.

“İnsanda simgeleşmemiş hiçbir yaşantılama olamaz” diyen Lacan, psikolojide anne ile bebek arasındaki ikili ilişkiye “aynalaşma evresi” der ve bu ilişki felsefede “özdeşlik” olarak nitelenir. Çocuğun anne ile yaşadığı bu özdeşlikten ayrışıp kendi “ben”ini kurabilmesinin olanağı ise üçüncü bir ilişkiye, simgesel ilişki olarak babanın ilişkisine (*Oidipus*) bağlıdır. Yine Lacan’a

göre çocuk, sembol baba ilişkisiyle topluma bağlanır; babanın (toplumun) yasası, kültürün düzenidir. Görüldüğü gibi, insan yaşamının daha ilk adımında sembol başat bir rol oynar. Bu ayrışmada insan kendisini bir sembole, “ben” göstereniyle ifade etmeye olanak tanıdığı oranda, kültürel kimliğinin gelişeceği bir hareket noktası sağlar.

Sembol “aşkınlığın içkin mesajı”nı taşır. İmgenin “dişil” özelliğine karşın sembol “eril” karakterdedir. İnsan, kişiliğini oluştururken, kendisini bedensel imgenin bütünlüğünde algılar. Bir anlamda, bu “bütünsel beden imgesi”, biyolojik bedenün içselleştirilmesi ve kendileştirmedir. Bütünsel beden imgesi bir “holografik algı kalıbı”dır, diğer bütün tikel algıları kendine bağlar ve ben bütünlüğünü korur.

İmge “eylem”e yöneliktir; imgelediğine yönelir. Buna karşın sembol “düşünme”ye yöneliktir ve insan için en temel sembol *cogito* kaynaklı “ben” sembolüdür. “Ben” sembolü aktif ve yaratıcı olarak “bütünsel beden imgesi”nin özüdür. “Ben” sembolü duyuşsal nitelikte olmadığı için, duyuşsal beden imgesine düşünceyle içkin olan, duyuşlara aşkın bir semboldür. Bir bakıma, insan bilincinde kişiliğin kurulmasında beden imgesi “düşünsel ben sembolünün evi” gibidir. Başka bir ifadeyle, insan “ben” dediğinde, bu ifadeyi beden imgesine giydirerek duyuşlarının önüne koyar; eş deyişle sembol imgede gizlenir.

İnsan, “bilinçli ben” kurulumunu düşünme yetisiyle, bir semboller dizgesi olan dil aracılığıyla kurarken, dil yoluyla oluşturulan tüm imgelem ve tasarımlarda dilin sembol yapısının özeğinde “ben” sembolü bulunur. Başka bir deyişle, “düşünüyorum” (*cogito*) tüm düşünüy, tasarım, imgelem ve edimlere eşlik ettiği sürece, insan bilinçli bir varlıktır. Bu nedenle, bilinçdışı bellek de dil yoluyla kurulur ve tüm ketlenmiş istek ve arzular bilinçdışı belleğe atılır. Bilinç belleğinin imge, düşünüy, algı ve tasarımlarını bilince bağlayan semboller olduğu

gibi, bilinçdışına bastırılmış duygu, istek ve arzuların bilince ilişkin bağı da simgeler aracılığıyla olanaklıdır. Jung'a göre, simgeler "psişenin kolektif imgeler deposu" işlevini üstlenirler ve bilinçdışı enerjii aktarmada rol oynarlar.

Simge, insanın "kavrama ve imgelem gücü"nü uyarır. Bunun yanında, yaşanmış duygu ve düşünceyle anlamlı deneyimleri "yeniden canlandırma"ya olanak verir. Simgenin işlevsel gücünü bilen ve Hermetik geleneğe bağı ezoterik ekollerde çeşitli özgün simgelerle çalışmak önemsenir. Bunun nedenini simgenin sağladığı olanaklarda aramak gerekir.

Simge:

- Yansıtıcıdır.
- Gösterirken gizleyen bir özelliğe sahiptir.
- İzleyiciyi düşünsel etkinliğe çağırır.
- Temsil ettiği soyut ve aşkın değerlerin anımsanmasını, anlaşılmasını, paylaşılmasını sağlayan bir anahtardır.
- İnisiyeler arası tanıma, tanışma ve anlaşma aracı olarak işlev görür.
- Belli bilgi ve anlayışı, aşına olmayanların bilincinden gizler ve aşına olanlara açar.
- Sezginin ve keşfin anahtarıdır.
- "Arketip"leri (ilk örnekler) gösterdiği gibi onları yeniden üretir.

Simgeler zamandan ve mekândan bağımsız bir hakikati gösterirler. Başka bir deyişle, zaman-mekânı aşkın bir "ide"yi, bir "ilke"yi gösterebilmek yalnızca simge ile olanaklıdır. Simgenin farklı bir niteliğı de farklı zaman ve mekânda ortak doğası olan nesnelere gösterebilmesidir.